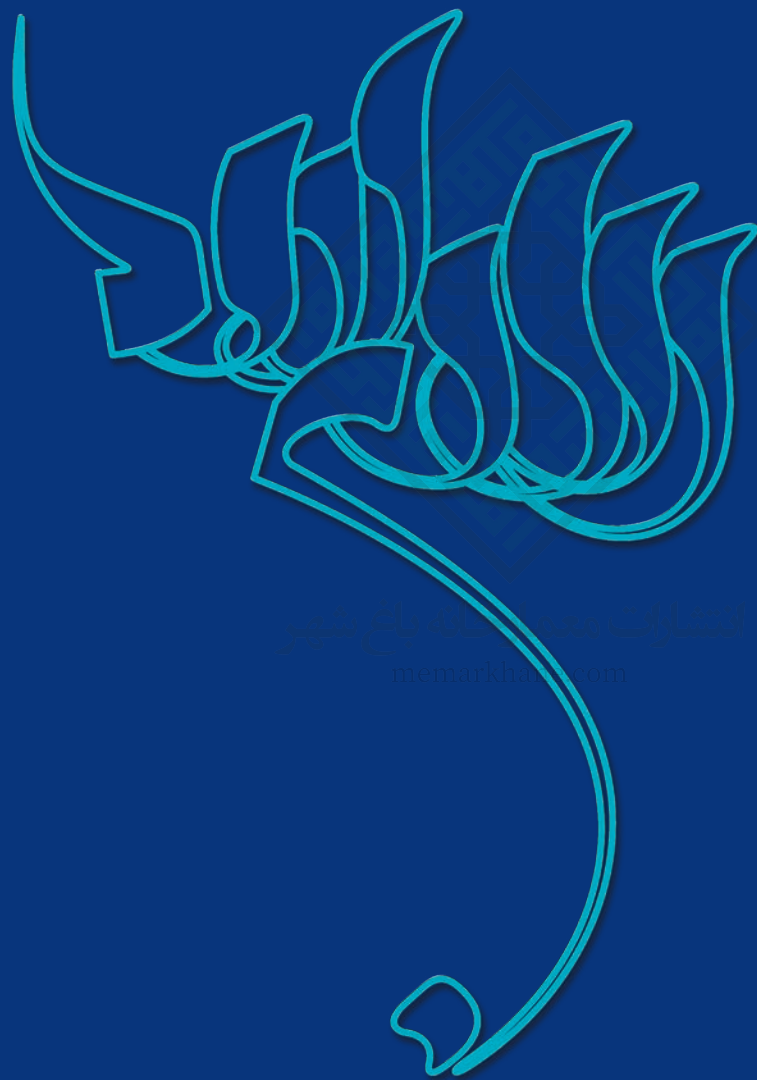

این اثر مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر نوع تکثیر، انتشار یا استفاده از تمامی یا بخشی از اثر به شکل فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم های بازیابی و پخش، ممنوع و قابل پیگرد قانونی است.

انتشارات ممبرخانه

memarkhane.com

www.memarkhal.com

عمارت

انتشارات معمارخانہ باغ شہر
مستند نگاری قلمی تاریخی
رستہ ہمارے سال و تختہ پری (جلد اول)

مؤلف: اسفندیار حیدری پور

زمستان ۱۳۹۳

انتشارات معمارخانه باغ شهر

memarkhane.com

سرشناسه: حیدری پور، اسفندیار، ۱۳۵۴
 عنوان و نام پدیدآور: عمارت‌های خانی (مستند نگاری قلعه‌های تاریخی استان چهارمحال و بختیاری)
 مشخصات نشر: اصفهان: معمارخانه باغ نظر، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ج۲: مصور (رنگی)، جدول؛ ۲۲ × ۲۹ س.م.
 فروست: عمارت‌های خانی (مستند نگاری قلعه‌های تاریخی استان چهارمحال و بختیاری)
 شابک: دوره: ۶-۰۰-۷۸۸۳-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۱-۳: ۱-۰۱-۷۸۸۳-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۲: ۰۰-۷۸۸۳-۶۰۰-۹۷۸
 وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر
 یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

یادداشت: واژه‌نامه

یادداشت: کتابنامه

یادداشت: نمایه

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۹۹۷۱۰

عمارت‌های خانی

(مستند نگاری قلعه‌های تاریخی استان چهارمحال و بختیاری)

(جلد اول)

مؤلف: اسفندیار حیدری پور

انتشارات معمارخانه باغ نظر

گروه طراحی و صفحه‌آرایی: خانم‌ها الهه نیک نژاد-پرستو جعفری-هما ترابی-نسرین امین فخر

آقایان علی رضا فتاحی-هادی عسگری فر

خطاط: امیر مسعود پهلوان زاده

ویراستار: دکتر بتول حیدری

چاپ: جهان بین

صحافی: سپاهان

چاپ اول: ۱۳۹۳

تعداد: ۱۰۰۰

کلیه حقوق محفوظ است.

شابک دوره: ۶-۰۰-۷۸۸۳-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۱: ۱-۰۱-۷۸۸۳-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۲: ۰۰-۷۸۸۳-۶۰۰-۹۷۸

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر نوع تکثیر، انتشار یا استفاده از تمامی یا بخشی از اثر به شکل فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش، ممنوع و قابل پیگرد قانونی است.

ناشر: اصفهان، خیابان فردوسی، خیابان شهید موحیدیان (ثریا)، پلاک ۳۱۸، واحد ۱-کدپستی: ۸۱۴۳۹۵۳۸۱۱

تلفکس: ۳۲۲۳۶۰۰۱ - (۰۳۱) - آدرس ایمیل: memarkhaneh.baghenazar@gmail.com

baghshahr.rc.isf@gmail.com

مجموعه آثار آغا خان
memarkhane.com

تقدیر عظیم
اس کے لیے
کسی کی زندگی

www.memarkhane.com

دیاری است پرمایه و ارجمند
بود لختی از خاک خرم بهشت
نژادی جوانمرد و «ایران» پرست
سرافراز و بانام و جنگ آزمای
پدر بر پدر گرد و شمشیر زن
که بادش جهان رام و گردون به کام
برآنم که از بخت یاری نداشت

به پیرامن کوهساری بلند
هماناکه آن مرز مینو سرشت
در آن سرزمین کرده جای نشت
دلیر و گرانست و پواد خای
سواران شیرافکن پیل تن
مر آن مرز را «بختیاری» است نام
گر «ایران زمین» «بختیاری» نداشت

memarkhane.com

پژمان بختیاری

پیشگفتار

تأمین مکانی برای آرامش و زندگی یکی از نیازهای اساسی بشر بوده که در هر سرزمینی، بنا بر شرایط حاکم بر آن به گونه‌ای خاص تجلی نموده است؛ گاه خانه‌هایی پراکنده و برون‌گرا در دشت‌ها و جنگل‌ها و گاه خانه‌هایی درون‌گرا در بافت شهری که با وجود الگوهای متفاوت، هدف همه آن‌ها تأمین آرامش و آسایش انسان بوده است.

در خطهٔ پهناور چهارمحال و بختیاری به دلیل شرایط حاکم بر جامعه و لزوم تأمین جانی و مالی مردم، غالب مردم یک منطقه در قلعه‌های بزرگ مانند قلعهٔ چالستر که خود متشکل از چندین بنای مسکونی، خدماتی، اقتصادی، مذهبی و... بود زندگی می‌کردند. قلعه‌های کوچک مانند سورک و دزک نیز پذیرای بخشی از مردم منطقه که به ساکنان قلعه‌ها خدمات‌رسانی می‌کردند بوده است. دیگر افراد نیز در خانه‌های کوچک و روستایی نزدیک این قلعه‌ها جای می‌گرفتند؛ این قلعه‌ها کارکرد مسکونی یا مسکونی-نظامی داشتند و حتی ویرانه‌های بر جای مانده از آن‌ها نیز بیانگر شکوه و عظمت آن‌ها و تلاش بانیان آن‌هاست. با وجود این، هنوز اهمیت، منزلت و ارزش‌های گوناگون این میراث‌گرانها کمتر شناخته شده است و از ظرفیت آن‌ها کمتر استفاده شده است. در حالی که به دلیل قرارگیری این مجموعه‌های تاریخی و فرهنگی در یکی از مناطق خوش آب و هوای ایران، با یک برنامه‌ریزی صحیح و علمی می‌توان از ظرفیت‌های بالقوهٔ آن‌ها بهره‌ای فراوان برد.

با چنین استدلالی، این جانب از طرح کتابی با عنوان «عمارت‌های خانی» استقبال کردم. چنین کتابی برای شناخت ارزش‌ها و اهمیت تاریخی و فرهنگی این بناها، افزایش آگاهی جامعه دربارهٔ آن‌ها، تأثیر این آگاهی در حفاظت از این بناها و احیای آن‌ها به ویژه با مشارکت مردم سودمند خواهد بود. مسئله‌ای که یکی از رسالت‌های اصلی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور برای حفظ بناها و مجموعه‌ها، روستاها و شهرهای تاریخی و صیانت از آن‌هاست و به توسعهٔ صنعت گردشگری درون‌مرزی و برون‌مرزی نیز کمک می‌کند.

ضمن ابراز خرسندی از فرصت پیش‌آمده برای مشارکت در فراهم‌آمدن این کتاب، امید است پژوهشگران از این منبع ارزشمند برای تحقیق در این زمینه بهره‌مند گردند.

دکتر محمدحسن طالبیان
معاون میراث فرهنگی کشور

مقدمه ناشر

در میان کشورهای تاریخی جهان، ایران با عمری چند هزار ساله نامی بلند آوازه است. کشوری پهناور که قدمت بسیار، حکومت‌های نیرومند، رونق اقتصادی و شکوفایی فرهنگی و بسیاری عوامل دیگر سبب شده است یکی از کانون‌های تمدن مشرق زمین شناخته شود. مسلماً کشوری با این ویژگی‌ها نیازمند بناهایی شایسته با عملکردهای مختلف مورد نیاز همچون مسکونی، مذهبی، اداری، تجاری، خدماتی و... است. با نگاهی کوتاه می‌توان در جای‌جای این سرزمین، نمونه‌های شگرفی را از هر کدام از این عملکردها و یا مجموعه‌های واحد از آن‌ها در یک خطه مشاهده نمود.

خانه‌های مجلل و پرشکوه نظیر خانه طباطبایی کاشان، مساجد و مدارس مذهبی مختلف همچون مسجد جامع اصفهان، بازارهای متعدد در شهرهای مختلف همچون تبریز، اصفهان و قزوین، مجموعه‌های دولتی بزرگ همچون مجموعه نقش جهان اصفهان، دولتخانه قزوین و مجموعه حکومتی قاجاری تهران و... هر کدام برگی از تاریخ معماری و شهرسازی ایران را تشکیل می‌دهند. این میراث ارزشمند باید برای نسل‌های آینده حفظ شود لیکن متأسفانه تخریب این بناها در دهه‌های اخیر این نگرانی را به وجود آورده است که دیگر اثری از آن‌ها باقی نماند و با تخریب هر یک، برگی از تاریخ معماری و شهرسازی ایران زمین به باد فراموشی سپرده شود.

هر چند بیش از هفت دهه از تأسیس نخستین اداره برای توجه به مفاخر و آثار تمدنی و میراث ملی ایران زمین می‌گذرد اما تنوع و گستردگی این آثار و نبود رویکردهای سازماندهی شده و منسجم از سوی نهادها و دست‌اندرکاران مربوط و همچنین برخورد نابه جایانه چندان به موقع و مقطعی در برابر عوامل ویرانگر و موارد دیگر موجب شده است تا به امروز نه تنها بسیاری از آن‌ها از میان بروند بلکه مستندات کافی هم از آن‌ها بر جای نماند. ضمن این که برخی از این آثار، مربوط به دوره‌ای هستند که سرآغاز پذیرش برخی «تجددخواهی‌ها» یا «مدرنیته» در ایران است؛ این گونه آثار ارزشمند و هویت‌بخش، همواره یادآور دستاوردهای مختلف فرهنگی، اقتصادی، آموزشی، بهداشتی و... آن دوران است و از این رو، بازنگری در ثبت و حفظ آن‌ها ضروری است.

کتاب پیش رو محصول کوشش و پژوهش آقای دکتر اسفندیار حیدری پور در زمینه مستندنگاری قلعه‌های تاریخی یا «عمارت‌های خانی» استان چهارمحال و بختیاری است؛ این بناها از الگوهای معماری مسکونی-نظامی این خطه هستند که خوشبختانه هنوز بخش قابل توجهی از آن‌ها پابرجاست و تلاش برای حفظ و احیای آن‌ها بر تمام دوستداران و حافظان بناهای تاریخی ایران واجب است. متأسفانه این پژوهش به دلیل کاستی اطلاعات در این زمینه و گاه نادرستی اطلاعاتی که در اختیار محقق گذاشته شده بود، تلاشی دو چندان را طلبید و بارها کار را به مرحله آغازین عقب راند. از این رو بر خود لازم دانستم سهمی هر چند ناچیز در عرضه این اثر ارزشمند و حمایت مادی و معنوی از آن داشته باشم. به امید توجه روزافزون به آثار تاریخی سرزمین ایران.

مدیریت انتشارات معمارخانه باغ نظر

زمستان ۱۳۹۳

مقدمه مؤلف

طی سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ که مدیریت سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری زادگاهم، استان چهار محال و بختیاری را بر عهده داشتم، هرگز گمان نمی بردم که روزی به دور از مشغله های مدیریتی بتوانم درباره مسأله ای پژوهش کنم که پیش از این با دیدی اجرایی بدان می پرداختم.

در ابتدای این پژوهش گمان بر آن بود که اسناد و مدارک زیادی درباره بناهای تاریخی این استان و آنچه برای حفظ و احیای آن ها انجام پذیرفته بود، وجود داشته باشد لیکن واقعیت به گونه ای دیگر بود. برای جمع آوری اطلاعات بناهای تاریخی - به ویژه موضوع این پژوهش یعنی قلعه های تاریخی - تلاش های فراوانی صورت پذیرفت اما متأسفانه هر چه در مراکز و سازمان های مرتبط و متولی این امر جستجو شد، اطلاعاتی که برای مستندنگاری علمی این بناها مفید باشد یافت نشد. به جز چند گزارش پرونده ثبتی که تقریباً از معیارهای قابل قبولی برخوردار بودند، در بقیه موارد هیچ نشانی از نقشه های دقیق بناها، گزارش های تاریخی، گزارش های مرمتی، تصاویر قدیمی، عکس های هوایی و ماهواره ای بناها نبود و تلاش فراوانی برای تأمین این موارد لازم بود.

بدین سبب، در اوایل سال ۱۳۹۱ مقدمات این کار آغاز شد و با تلاشی دو و نیم ساله تقریباً آنچه برای این پژوهش نیاز بود فراهم شد. ناگفته نماند که هر قسمت از این اطلاعات در مکانی خاص قرار داشت: تصاویر هوایی در آرشیو سازمان نقشه برداری کل کشور، اسناد تاریخی در مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران، نقشه های شهری و روستایی در شهرداری ها و دهیاری ها، تصاویر قدیمی در آرشیو شخصی افراد و هر یک از کتاب های مرتبط با این موضوع در کتابخانه ای خاص. این

مسأله حاکی از عدم مدیریت لازم برای گردآوری این اسناد و مدارک در یکی از سازمان‌های مرتبط با این گونه پژوهش‌ها در استان چهارمحال و بختیاری است. همچنین نشان می‌دهد که در سازمان‌های میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری، امر پژوهش مغفول مانده است و این سازمان‌ها هنوز عملکرد خوب را صرفاً در مقولهٔ مرمت می‌بینند غافل از آن که جمع‌آوری مستندات تاریخی و مستندنگاری بناها ارزش بسیاری دارد و حتی بر مقولهٔ مرمت رجحان دارد زیرا بدون شناخت علمی و تاریخی بناها مرمت آن‌ها امری بیهوده و اشتباه است.

علیرغم تمام مشکلات مذکور، در این پژوهش سعی شد تا یک نمونه از بناهای تاریخی این استان، یعنی قلعه‌های تاریخی که از مهم‌ترین آثار تاریخی آن به شمار می‌آیند، حتی الامکان به طور کامل مستندنگاری شود تا علاوه بر شناخت تمام قلعه‌های تاریخی استان، فهرستی از اقدامات لازم برای آنچه تاکنون در این باره انجام نشده است تهیه شود. شاید بتوان این بار، با رویکردی دیگر و مستند به پشتوانهٔ این پژوهش، نسبت به مرمت و احیای این قلعه‌های تاریخی همت گمارد یا پژوهشی گسترده دربارهٔ قلعه‌های تاریخی تخریب شدهٔ این استان و یا قلمرو ایل بختیاری که چندین استان را مشتمل می‌شود آغاز کرد.

به امید روزی که برای تمام بناهای تاریخی ایران زمین، شرایطی مهیا شود که شایسته و درخور مرتبهٔ تاریخی آن‌هاست.

در انتها بر خود لازم می‌دانم از زحمات بی‌دریغ آقایان عبدالحسین کفیری، کریم منزوی، افشین بختیار، سیدحافظ کریمیان، سجاد سهیلی پور، فرهاد سلطانیان و دیگر عزیزانی که مراد نگارش این کتاب یاری رساندند تقدیر و تشکر نمایم.

اسفندیار حیدری پور

زمستان ۱۳۹۳

فهرست

۱ استان چهارمحال و بختیاری
۵ تاریخچه قلعه‌ها در ایران
۵۵ بنیانگذاران
۶۰ حسینقلی خان ایلخانی بختیاری (بانی قلعه چغاخور)
۶۳ اسفندیار خان سردار اسعد اول (بانی قلعه فرخشهر)
۶۹ نجفقلی خان صمصام السلطنه (بانی قلعه شلمزار)
۷۲ مرتضی قلی خان صمصام السلطنه (بانی قلعه شلمزار)
۷۴ علیقلی خان، سردار اسعد دوم (بانی قلعه جونقان)
۸۴ خان بابا اسعد بختیاری (بانی قلعه اسعدیه چلیچه)
۸۶ محمود خان ستوده چالشری (بانی قلعه چالشر)
۸۷ خسروخان سردار ظفر بختیاری (بانی قلعه ده چشمه)
۹۲ یوسف خان امیر مجاهد (بانی قلعه شمس آباد)
۹۳ سردار بی‌بی مریم بختیاری (بانی قلعه سورشجان)
۹۵ علی مردان خان
۹۶ غلامحسین خان سردار محتشم (بانی قلعه دستنا)
۹۸ لطفعلی خان امیر مفخم (بانی قلعه دزک)
۹۹ نصیر خان سردار جنگ (بانی قلعه سورک)
۱۰۰ ابراهیم خان ضرغام السلطنه (بانی قلعه فرادنبه)
۱۰۲ داراب خان (بانی قلعه بارده)
۱۰۳ معرفی قلعه‌های تاریخی استان چهارمحال و بختیاری
۱۰۷ شهرستان شهرکرد
۱۱۲ معرفی قلعه‌های شهرستان شهرکرد
۱۱۵ قلعه چالشر
۱۳۷ قلعه خدارحم خان (محمود خان)
۱۶۷ قلعه ستوده (احمد خان)
۱۹۴ فرخشهر
۱۹۷ قلعه فرخشهر (اسفندیار خان سردار اسعد اول)
۲۲۰ روستای شمس آباد
۲۲۳ قلعه شمس آباد (یوسف خان امیر مجاهد)
۲۵۲ روستای سورک
۲۵۵ قلعه سورک (نصیر خان سردار جنگ)
۲۸۳ شهرستان کیار
۲۸۷ شهر شلمزار
۲۸۸ معرفی قلعه‌های شهرستان کیار
۲۹۱ قلعه شلمزار (مرتضی قلی خان صمصام السلطنه و نجفقلی خان صمصام السلطنه)
۳۱۶ روستای دزک
۳۱۹ قلعه دزک (لطفعلی خان امیر مفخم)
۳۶۰ شهر دستنا

۳۶۳	قلعه دستنا (غلامحسین خان سردار محتشم)
۳۸۵	شهرستان فارس
۳۹۱	شهر جوقان
۳۹۴	معرفی قلعه‌های شهرستان فارس
۳۹۷	قلعه جوقان (سردار اسعد دوم)
۴۳۹	شهرستان بروجن
۴۴۲	شهر فرادنبه
۴۴۶	معرفی قلعه‌های شهرستان بروجن
۴۵۱	قلعه فرادنبه (ابراهیم خان زرغام السلطنه)
۴۸۳	شهرستان اردل
۴۸۸	شهر اردل
۴۹۰	معرفی قلعه‌های شهرستان اردل
۴۹۳	قلعه اردل (ابوالقاسم خان)
۵۱۱	شهرستان بن
۵۱۶	روستای بارده
۵۱۷	معرفی قلعه‌های شهرستان بن
۵۲۱	قلعه بارده (داراب خان)
۵۵۲	روستای هرچگان
۵۵۵	قلعه هرچگان (نصیر خان سردار جنگ)
۵۶۹	شهرستان سامان
۵۷۴	روستای هوره
۵۷۵	معرفی قلعه‌های شهرستان سامان
۵۷۷	قلعه هوره
۵۹۱	شهرستان لردگان
۵۹۶	معرفی قلعه‌های شهرستان لردگان
۵۹۸	روستای دشت پاگرد
۶۰۱	قلعه دشت پاگرد (حسینقلی خان قوامی)
۶۱۳	شهرستان کوهرنگ
۶۱۸	روستای دهناش
۶۲۱	معرفی قلعه‌های شهرستان کوهرنگ
۶۲۳	قلعه دهناش (امحمد کلانتر)
۶۳۷	اسناد تاریخی
۹۲۱	سخن آخر
۹۲۹	منابع اسناد و کتابشناسی

